

Povaha a funkcia emócií v etike T. Akvinského

Michal Chabada

Povaha a funkcia emócií

- Veda – oblasť faktov „je“ ; etika – oblasť hodnôt „má byť“; dve oddelené oblasti
- Emotivistické prístupy: Hume – etika je viazaná na ľudské emócie; rozum je otrokom emócií; Ayer: mravné slová vyjadrujú emócie; „dobré“ – výraz pre morálny pocit; etická veda nemôže existovať; etika je parciálna oblasť psychológie a sociológie
- Racionalistické prístupy: Platón, stoici, Kant – etika je založená na rozumovom poznaní; etika založená na emóciách je heteronómna; z emócií nie je možné odvodiť nijaký morálne záväzný príkaz/normu

Povaha a funkcia emócií

- Hlavný cieľ príspevku:
- Objasniť rolu emócií v založení etických noriem u T. Akvinského a zistiť, či má Akvinský bližšie k emotivizmu alebo racionalizmu v etike
- Vedľajšie ciele:
- Objasniť vzťah emócií a rozumu/vôle
- Antropologické východiská a implikácie
- Makro- a mikroteleológia

Povaha a funkcia emócií

- Makro- a mikroteleológia; cieľ = dobro, ku ktorému mieri aktivita veci
- Cieľom univerza je Boh, ktorý je jeho spoločným dobrom; dáva účasť na svojej dokonalej blaženosti
- Cieľom človeka – blaženosť z nazerania Boha
- Dokonalá a nedokonalá blaženosť
- Prirodzenosť človeka – určovaná troma hlavnými sklonmi (zachovanie vlastnej existencie, zachovanie druhu a racionálna/sociálna aktivita); sklon – vysvetlenie podobnosti a pravidelnosti ľudských aktivít; sklon – zameraný na cieľ/dobro

Povaha a funkcia emócií

- Sklony – rámec, v ktorom prebieha množstvo partikulárnejších aktivít (sklon zachovať vlastnú existenciu – návšteva lekára, domáca liečba, práca; zachovať druh – monogamia, polygamia/polyandria, flirtovanie; sklon poznávať – návšteva školy, mimoškolské aktivity, surfovanie po internete, čítanie cestovného poriadku, náboženské vzdelávanie)
- Ľudská prirodzenosť – ani pevne daná ani konštrukt, ale rámec, v ktorom sa odohráva jej vnútorná dynamika , ktorá nadobúda rôzne podoby podmienené dejinami, kultúrou, spoločnosťou a náboženstvom

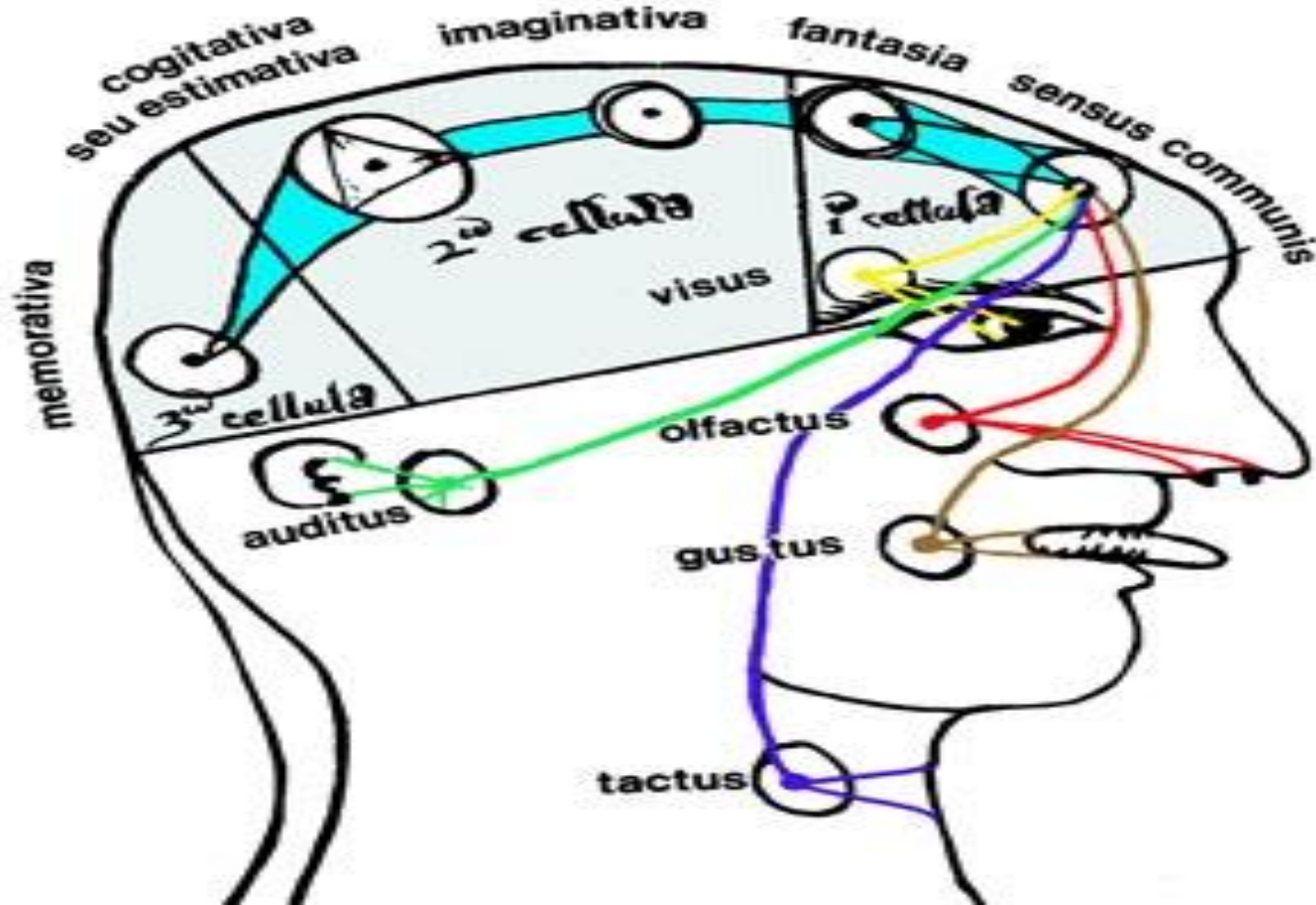
Povaha a funkcia emócií

- Človek – substanciálna jednota duše a tela; duša a telo sú dva nesamostatné ko-princípy individuálneho človeka; duša – forma, telo – látka; duša konštituuje živé telo
- Duša je v spojení s telom princípom všetkých hierarchicky usporiadaných funkcií človeka: vegetatívna, zmyslová a racionálna
- Vegetatívna – rast, trávenie, rozmnožovanie
- Zmyslová – vnímanie vonkajšími zmyslami, aktivita vnútorných zmyslov a emocionalita
- Racionálna – rozum (poznávanie) a vôľa (chcenie)

Povaha a funkcia emócií

- Zmyslové schopnosti – zamerané na jednotliviny, viazané na orgán
- Zmyslové schopnosti – 1. kognitívne (poznávajúce) a 2. apetitívne (snaživé)
- Zmyslové kognitívne schopnosti – a) vonkajšie (zrak/oči, sluch/uši, chuť/jazyk, čuch/nos a hmat/pokožka); b) vnútorné (spoločný zmysel - zhromažďuje a rozpoznáva rozdielne podnety z vonkajších zmyslov (sladké od čierneho); vnímame ním, že vidíme alebo počujeme; predstavivosť – tvorba fantaziem, vzťah k neprítomným veciam; zmyslová pamäť; inštinkt/vis aestimativa (hodnotiaci zmysel) – rozpoznávanie vhodnosti/nevhodnosti); orgánom vnútorných zmyslov je nervová sústava, príp. časť mozgu
- Fantazmy – materiál pre aktivitu rozumu

Povaha a funkcia emócií

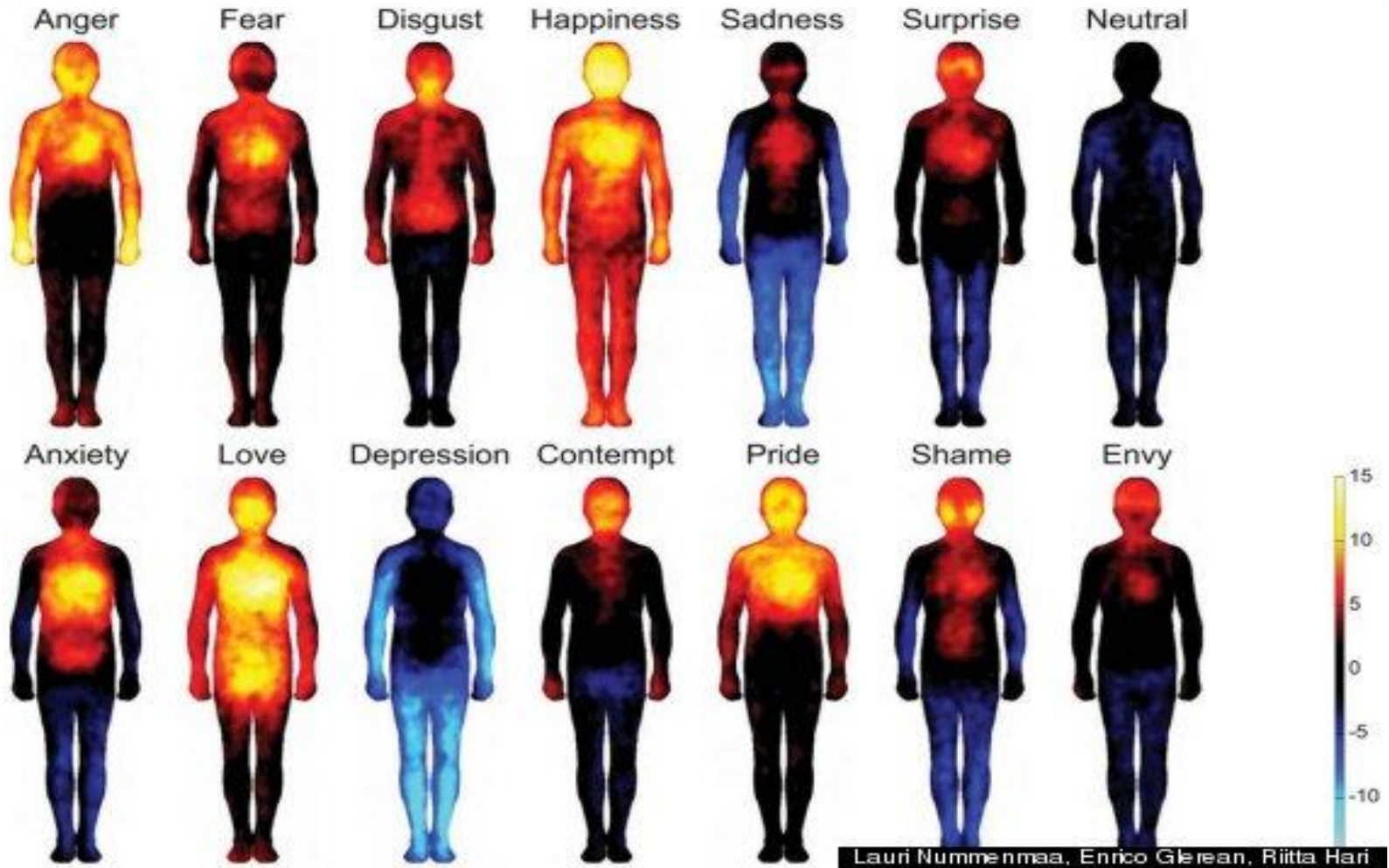
Povaha a funkcia emócií

- Na zmyslovej úrovni sa k tej istej veci nevzťahujeme len kognitívne, ale aj apetitívne: vec zmyslami poznávame, no súčasne po nej túžime, odvraciame sa od nej, smútime a pod. (napr. jablko zmyslami poznávame a zároveň ho túžime zjesť)
- Ak tieto vnútorné hnutia/úkony introspektívne zakusujeme – musia byť aj schopnosti pre tieto úkony: emotivita
- Zmyslové apetitívne schopnosti – schopnosti emócií
- Apetitívne hnutia – založené na predchádzajúcom poznaní; apetitívne hnutia majú aj živočíchy
- sú to vyššie druhy sklonov, ktoré sa od naturálnych (napr. sklon ťažkých vecí padať) líšia tým, že smerujú k tomu, nakoľko to bolo poznané.

Povaha a funkcia emócií

- Kognitivita – zvnútorňovanie vecí (zmyslové dojmy, predstavy); emotivita – smerovanie vnútornými hnutiami k veciam/od vecí
- Emócia – vnútorné hnutie; najprv vyvolané poznaným predmetom (pasívny moment), následne motív k inej aktivite (aktivizujúci moment)
- Emócia sa týka niečoho, čo je predmetom nejakého kognitívneho zmyslu (veci vidíme, predstavujeme si ich, hodnotíme a to v nás zároveň vyvoláva emocionálnu odozvu)
- Emócie sú intencionálne – lásku cítime k *niečomu* (reálnemu/imaginárnemu)
- Emócie – psychosomatický jav; materiálny aspekt emócie – telesná zmena; orgánom je srdce

Povaha a funkcia emócií

Povaha a funkcia emócií

- Emócie sa týkajú predmetov, ktorých poznanie obsahuje hodnotenie; t. j. predmet je v nejakom zmysle poznaný ako dobrý/zlý (na zmyslovej rovine – hodnotiaci zmysel)
- Dva typy emocionality – emócie dychtivosti a srdnatosti
- 1. Emócie dychtivosti: *láska* - predmet je poznávaný ako dobrý/príjemný/príťažlivý/vyhovujúci pre poznávajúceho; *nenávisť* – opak lásky, no zakladá sa na nej (nič nie je nenávidené, pokiaľ sa to neprotiví niečomu, čo je milované, čo je vyhovujúce); *túžba* – prejav lásky, poznané dobro je neprítomné; *odmietanie* – prejav nenávisťi, poznané zlo je neprítomné; *radosť* – prejav lásky, poznané dobro je prítomné; *smútok* – prejav nenávisťi, poznané zlo je prítomné

Povaha a funkcia emócií

- 2. Emócie srdnatosti: dobrá/zlá neprítomné sú vnímané ako ľahko/ťažko uskutočniteľné resp. odstrániteľné; *nádej* – dosiahnutie neprítomného dobra je uskutočniteľné; *odvaha* – odstránenie neprítomného zla je uskutočniteľné; *beznádej* – dosiahnutie neprítomného dobra je vnímané ako neuskutočniteľné; *strach* – odstránenie neprítomného zla je neuskutočniteľné; *hnev* – odstránenie prítomného zla je ťažko uskutočniteľné
- Všetky emócie sú odvodené z lásky; od lásky a nenávisti sú odvodené emócie dychtivosti: na základe prítomnosti či neprítomnosti predmetu sa láska prejavuje ako radosť či túžba; nenávisť sa prejavuje ako zármutok či averzia

Povaha a funkcia emócií

- Emócie srdnatosti – založené na emóciách dychtivosti a zacielené k nim (hnev sa rodí zo smútku; keď je prekonaný, dosahuje cieľ v radošti)
- (D – znamená emóciu dychtivosti; S – znamená emóciu srdnatosti)
- (D) Láska – (D) nenávisť
- (D) Láska – (D) radosť
- - (D) túžba – (S) nádej
- - (S) beznádej
- (D) Nenávisť – (D) averzia
- - (D) smútok
- (D) Averzia – (S) odvaha
- - (S) strach
- (D) Smútok – (S) hnev

Povaha a funkcia emócií

- Mnohé emocionálne stavy sú buď zvláštnym prejavom základnej emócie alebo sú zmesou uvedených základných emócií
- Emócie srdnatosti sú komplexnejšie a viac pod vplyvom racionality (rozumu a vôle)
- Emócie a etika
- druhy zákonov: večný, prirodzený, ľudský a boží
- večný zákon: plán konštitúcie a spravovania všetkých vecí božím rozumom
- posledné vysvetlenie teleologickej štruktúry a poriadku univerza vecí a teda aj konštitúcie ľudskej prirodzenosti

Povaha a funkcia emócií

- Otázka vzťahu človeka k večnému zákonu
- Riešenie – prirodzený zákon; účasť človeka ako racionálnej bytosti na večnom zákone (poznávanie sveta; postup od účinkov k príčinám a späť)
- Vzťah večného a prirodzené zákona – nie priama preskripcia / presné kopírovanie
- „čítanie“ a interpretácia večného zákona ľudským rozumom
- Princípy praktického rozumu:
- Paralela medzi teoretickým a praktickým rozumom
- Teoretický rozum – predmetom je súcno; princíp protirečenia $\neg(a \wedge \neg a)$
- Praktický rozum – predmetom je dobro; princíp „Dobro treba konať, zlu sa vyhýbať“
- Potreba obsahovej náplne „dobrého“ – sklony prirodzenosti

Povaha a funkcia emócií

- Škála esenciálnych prirodzených sklonov – *esse*, *vivere* a *intelligere* (poznateľné cestou „*quia*“)
- *Esse* – prirodzený sklon k zachovaniu bytia, sebazáchove
- *Vivere* – prirodzený sklon zachovávať druh
- *Intelligere* – prirodzený sklon poznávať svet a jeho príčiny (Príčinu) a žiť / komunikovať v spoločnosti
- Vo fundamentálnych sklonoch sa ukazuje obsah, t. j. to, čo je pre človeka ako človeka dobré (možnosť univerzalizácie); metanormatívna funkcia
- Prirodzenosť nemá bezprostrednú funkciu zdôvodňovania a predpisovania noriem

Povaha a funkcia emócií

- Praktický rozum sa nespráva k prirodzeným túžbam ako ich kopírka, ale hlavne ako ich interpretátor
- Dôvod: možnosť kolízie prirodzených sklonov; potreba ich posúdenia a usporiadania praktickým rozumom
- Formulovanie noriem – vec praktického rozumu
- „Prirodzené (dané)“ a „vytvorené“ nie sú v ostrej opozícii, ale sú komplementárne
- Prirodzené sklony: otvorený rámec „dobrého“ a „zlého“; „materiál“ pre praktický rozum

Povaha a funkcia emócií

- Okrem vegetatívnych a zmyslových (kognitívnych/snaživých) schopností má človek racionalitu, ktorá je kognitívna (rozum) alebo snaživá (vôľa)
- Rozum – nemateriálny/neorgánový: schopnosť poznávať všeobecniny; odkázaný na „materiál“ zmyslových predstáv (úkon abstrakcie; myslenie je sprevádzané predstavami); predstavy sú spontánne sprevádzané emóciami; rozum sa ocitá v emocionálnom poli
- Vôľa – nemateriálna/neorgánová; ako emócie je snaživou schopnosťou; rozdiel medzi nimi - aký typ poznania nasledujú (vôľa rozumové, emócie zmyslové poznanie)
- emócie sú zamerané na jednotlivé dobro, vôľa je zameraná na dobro ako také (čokoľvek chceme, chcem to ako dobré)

Povaha a funkcia emócií

- Aj vôľa sa ocitá v emocionálnom poli (rozum závislý od zmyslových predstáv a sprevádzajú jeho činnosť; predstavy majú emocionálnu odozvu; vôľa nasleduje rozum)
- Slobodná – rozum poznáva vec z viacerých stránok; stvorená vec nie je dobrá z každej stránky, neurčenosť vôle vo výbere; blažené nazeranie Boha – nemožnosť odmietnutia
- Nevyhnutne nasmerovaná k blaženosti ako cieľu, no slobodná vo výbere vecí/ciest k tomuto cieľu
- V emóciách sa ukazujú parciálne dobrá, ku ktorým vôľa nie je nevyhnutne určená

Povaha a funkcia emócií

- Vzťah rozumu/vôle a emócií – politický vzťah
- Politický vzťah – emócie nie sú a priori proti rozumu, sú autonómne
- Tak ako vládca by sa nemal snažiť zničiť tých, ktorým vládne, ale ich včleniť do dosahovania spoločného dobra, tak by sa ani rozum nemal správať k emóciám despoticky, ale ich kultivovať pri dosahovaní morálne správneho cieľa
- Emócie nie sú apriori ani dobré ani zlé; nemôžeme za to, že máme emócie, ale sme zodpovední za to, čo s nimi urobíme

Povaha a funkcia emócií

- Ovpływňovanie emócií – 1. pomocou úmyselného vyvolávania rozličných predstáv, keďže predstavy sú sprevádzané emóciami; 2. uvažovanie vo všeobecných súvislostiach – získanie odstupu; 3. pokrivenie emócií (vedomé preháňanie vo vzbudzovanie emócií); 4. somatické/medicínske ovplyvňovanie emócií; 5. zaujatie vôle – prenos do emocionality; 6. zásahy vôle – pomocou emócií srdnatosti bojovať s emóciami dychtivosti (vnútorný zápas)

Povaha a funkcia emócií

- Čo je eticky dobré/zlé nie je záležitosťou emócií, ale rozumu ako hlavnej a kľúčovej schopnosti ľudskej duše
- V emóciách sa ukazujú dobrá, ktoré môžu medzi sebou dôjsť do konfliktu a preto z nich nemožno na spôsob priamej preskripcie „odvodiť“ morálne normy
- Rozhodujúcim v poznávaní, formulovaní a stanovovaní noriem/zákonov a v spresňovaní cieľa, ku ktorému má smerovať cnostné konanie, je rozum človeka

Povaha a funkcia emócií

- Etika u Akvinského nie je založená na emóciách, ale na rozume (proti emotivizmu)
- O mravnom živote človeka nevytvrdzujú emócie, ktoré máme vždy nejaké, ale rozumové poznanie skutočných dohier/cieľov a s ním konformné rozhodnutia vôle
- Akvinský neeliminuje emócie z etiky, navrhuje integráciu a kultiváciu (proti stoikom)
- Etika cností – nielen poznanie rozumom a rozhodnutia vôle, ale aj zapojenie emocionality do úsilia o blaženosť
- Perspektívy výskumu: etická: Anscombová, Footová, Nussbaumová, McIntyre
- Epistemologická: percepčné vs. propozičné teórie emócií (Akvinský má blízko k percepčnej teórii)